

ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА

УДК 352

JEL Classification R23, R58

DOI 10.33111/EE.2022.49.OhorodnykV_MarkinaM

V. Ohorodnyk

*Professor, Sc.D. in Economics
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Department of Regional Studies and
Tourism Professor, ETH Zurich,
Agricultural
Economics and Policy Group*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6828-9224>

B. B. Ogorodnik

*д.е.н, доцент, професор кафедри
регіоналістики і туризму,
Київський національний економіч-
ний університет імені Вадима
Гетьмана,
запрошений професор ЕТХ Цюрих,
Група аграрної економіки
та політики*

M. Markina

*PhD candidate, Senior lecturer
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Department of Regional Studies and
Tourism*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3350-0039>

M. I. Markina

*аспірантка, старша викладачка
кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економіч-
ний університет імені Вадима
Гетьмана*

РОЛЬ РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У СПРІЯННІ СТАЛОМУ МІСЦЕВОМУ РОЗВИТКУ

Анотація. Представлено результати дослідження сучасних наукових напрацювань, що стосуються релігійно-паломницького туризму та його ролі у сприянні сталому місцевому розвитку. Наведено авторську класифікацію різновидів туризму. Визначено роль релігійно-паломницького туризму (як окремого туристичного напрямку) у забезпеченні сталого розвитку на місцевому рівні в Україні. Обґрунтовано механізм впливу релігійно-паломницького туризму на сталий місцевий розвиток. Виокремлено класифікацію релігійно-паломницького туризму за метою здійснення. Виділено перелік найбільш поширених у світі місць здійснення паломництва. Проаналізовано чисельність паломників, які відвідують щорічно м. Умань. Обґрунтовано доцільність підвищення якості інфраструктурного облаштування місць здійснення релігійно-паломницького туризму як фактору стимулювання розвитку галузі.

Ключові слова: сталий розвиток, місцева економіка, туризм, релігійно-паломницький туризм, просторове планування.

THE ROLE OF RELIGIOUS PILGRIMAGE TOURISM IN PROMOTING SUSTAINABLE LOCAL DEVELOPMENT

Annotation. The article presents the results of a critical analysis of modern scientific developments concerning religious and pilgrimage tourism and its role in promoting sustainable local development. The author's classification of types of tourism is given. The classification of religious and pilgrimage tourism by the purpose of implementation is presented. The mechanism of influence of religious and pilgrimage tourism on sustainable local development is substantiated.

Against the background of challenges and threats dictated first by the COVID-19 pandemic, and later by the war unleashed by Russia, the development and support of the local economy is extremely important for Ukraine. We see an important role of the tourism sector, especially religious tourism and pilgrimage, in the accelerated recovery of the country's economy in general and the socio-economic development of the local economy in particular.

In our opinion, the issue of interconnectedness of tourism development, in particular, religious and pilgrimage tourism, and the state of the local economy requires further detailed study.

The purpose of the article is to substantiate the role of religious and pilgrimage tourism in promoting sustainable local development in Ukraine.

Religious and pilgrimage tourism as a branch of tourism can play a significant role in promoting sustainable local development. Despite the seemingly significant number of individual studies of tourism and religious and pilgrimage tourism, there is currently a lack of a systematic and holistic approach to generalizing and systematizing existing research, as well as creating a coherent system for identifying, studying and proposing measures to enhance the role of religious and pilgrimage tourism in promoting sustainable local development.

Given the challenges and threats, as well as opportunities of the present, to stimulate local development, it is necessary to put new emphasis on identifying factors that will affect sustainable local development. We believe that religious and pilgrimage tourism can play a significant role in promoting sustainable local development.

Key words: sustainable development, local economy, tourism, religious and pilgrimage tourism, spatial planning.

Вступ. На тлі викликів і загроз, продиктованих спершу пандемією covid-19, а згодом і війною, розв'язаною росією, для України вкрай важливими питаннями є розвиток та підтримка місцевої економіки. Вбачаємо важливу роль туристичної сфери, а особливо релігійного туризму та паломництва у пришвидшеному відновленні економіки країни загалом і соціально-економічного розвитку місцевої економіки зокрема.

Дослідженням туристичної сфери займалися чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, Ж. А. Богданова, І. О. Пі-

чура, Л. О. Потравська, М. М. Місик та інші. Релігійно-паломницький туризм знайшов відображення у працях Т. А. Гринюк, В. І. Новикової, В. Р. Бондаренко та інших. Вплив туризму на місцеву економіку досліджували, зокрема, такі вчені, як В. В. Папш і Н. В. Бошота.

Водночас серед наукових досліджень не знайшли місця питання взаємозв'язку між розвитком туристичної індустрії та станом соціально-економічного розвитку місцевої економіки.

На нашу думку, саме питання взаємопов'язаності розвитку туристичної сфери, а саме релігійно-паломницького туризму, і стану місцевої економіки потребує подальшого детального вивчення.

У представленому науковому дослідженні були використано такі методи й підходи: аналізу і синтезу — для вивчення існуючих науково-дослідницьких напрацювань за даною тематикою; системного підходу — для класифікації видів та напрямів туризму; метод порівняння та формалізації — для визначення схожих і відмінних рис у класифікації видів туризму; індукції та дедукції — для висунування припущень щодо ролі релігійно-паломницького туризму у сприяттні сталому місцевому розвитку.

Постановка завдання. Забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні в Україні набуває вагомого значення, особливо враховуючи проведення реформи децентралізації. За таких умов роль релігійно-паломницького туризму, як окремого туристичного напрямку, може набувати вагомих виявів у сприяттні сталому місцевому розвитку. Наразі бракує цілісних, системних підходів до дослідження релігійно-паломницького туризму у сприяттні сталому місцевому розвитку, а його роль потребує глибинного дослідження.

Метою статті є обґрунтування ролі релігійно-паломницького туризму у сприяттні сталому місцевому розвитку в Україні.

Результати. Першим етапом дослідження є окреслення змісту туризму та туристичної діяльності загалом. Так, існує чимало підходів до трактування змісту туризму. На нашу думку, найбільш доцільно використовувати підхід, у якому зміст туризму розкривається як комплексне поняття, що включає широкий набір послуг. Одним із таких підходів є тлумачення туризму Ж. Богдановою. Так, під поняттям «туризм» розуміють «з одного боку, діяльність людини (споживача тур послуг) спрямованої на задоволення потреб у відпочинку, лікуванні, пізнавальних, ділових та інших цілях і передбачає її тимчасове переміщення з основного місця проживання, що призводить до ряду соціально-

економічних відносин. З іншого боку, туризм — це форма ведення бізнесу, яка ставить за мету отримання прибутків, шляхом організації і забезпечення чужого відпочинку» [1]. Зауважимо, що для розуміння сутності поняття «туризм» дуже важливим є визначити його функції, організаційні форми, віковий зріз екскурсантів, кількість учасників та спосіб їхнього пересування. За Законом України «Про туризм», термін «туризм» визначається як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [2]. У науковій літературі подано чимало різновидів туристичної діяльності, проте більшість з існуючих класифікацій туризму не комплексні і не чітко структуровані. Враховуючи зазначені недоліки, авторами запропоновано класифікацію різновидів туризму (рис. 1).

Представлена класифікація дозволяє дістати комплексне уявлення про туризм і найбільш повно структурувати туризм за шістьма класифікаційними ознаками: за географією туризму, метою туризму, способом пересування туристів, тривалістю перебування туристів, інтенсивністю потоку туристів, формою організації туризму.

Залежно від мети здійснення туризму виділили різновид релігійно-паломницького туризму. Тоді як у Законі України «Про туризм» релігійний туризм виділено одним із видів туризму.

Дослідники Т. Ю. Грицун і В. І. Новикова називають туризм важливою частиною сучасної туристичної індустрії [3]. Туристичні місця в релігійно-паломницькому туризмі, зазвичай, мають великий попит незалежно від релігійних поглядів туристів.

Релігійний туризм можна трактувати як один із найдавніших видів туризму, переміщення людей до «святих місць» з метою відвідування храмів та монастирів у дні релігійних свят або для замолювання гріхів [4]. Що стосується поняття «паломництво», то в релігійній площині воно часто трактується як відвідування вірянами знакових релігійних об'єктів, які перебувають за місцями їх постійного проживання, з метою задоволення саме духовних потреб [5].

Отже, паломництво розглядаємо як різновид релігійного туризму, що дозволяє задовільнити духовно-суспільні потреби людини та є ефективним соціально-економічним засобом наповнення місцевих бюджетів місць, куди здійснюється паломництво.

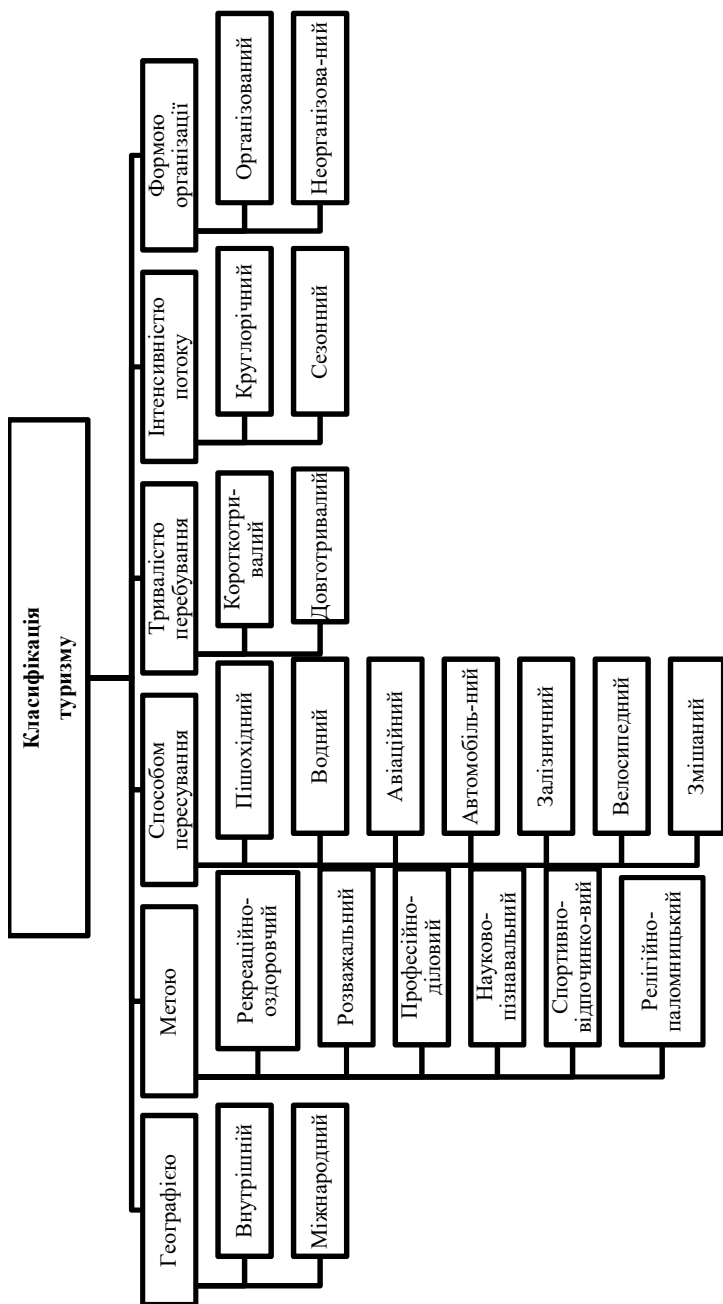

Рис. 1. Класифікація видів туризму

Джерело: узагальнено авторами на основі власних досліджень.

Також варто акцентувати увагу на нетотожності поняття «релігійний туризм» та «паломництво». Так, науковці Р. П. Якубович і В. О. Патійчук у дослідженні виділяють синонімічність понять «релігійний туризм» і «паломництво», до того ж відмінності між ними на теоретичному рівні відслідковується не лише у функціональній спрямованості, а й практичному плані та засобах проведення, а основне — у меті, яку вони переслідують. При цьому паломництво є поняттям вужчим і входить до загального напрямку релігійного туризму [6].

Вважаємо, що саме паломництво є невіддільним від релігійного туризму. Найбільш доцільним вважаємо використовувати таку класифікацію різновидів релігійного туризму (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація різновидів релігійного туризму за метою здійснення

Джерело: складено авторами.

Вважаємо, що розвиток паломництва як туристичної індустрії досягається через стимулювання підприємницької активності у галузі, забезпечення належного рівня просторово-планувального розвитку соціальної та інженерної інфраструктури паломницьких місць, підготовку кваліфікованих кадрів, екологічну безпеку визначеного регіону, створення потрібних умов для паломників і забезпечення належного рівня комфорту проживання постійних мешканців регіону для здійснення паломництва.

Розвиток релігійно-паломницького туризму дозволяє розширювати сфери зайнятості населення на рівня територіальних громад, реалізовувати соціальні потреби держави на оздоровлення і відпочинок населення, а також надавати економічні вигоди на рівні місцевих бюджетів.

Розглядаючи паломництво як різновид релігійного туризму, узагальнено найбільш популярні у світі місця паломництва за релігійною ознакою (рис. 3), які щороку приваблюють нових відвідувачів.

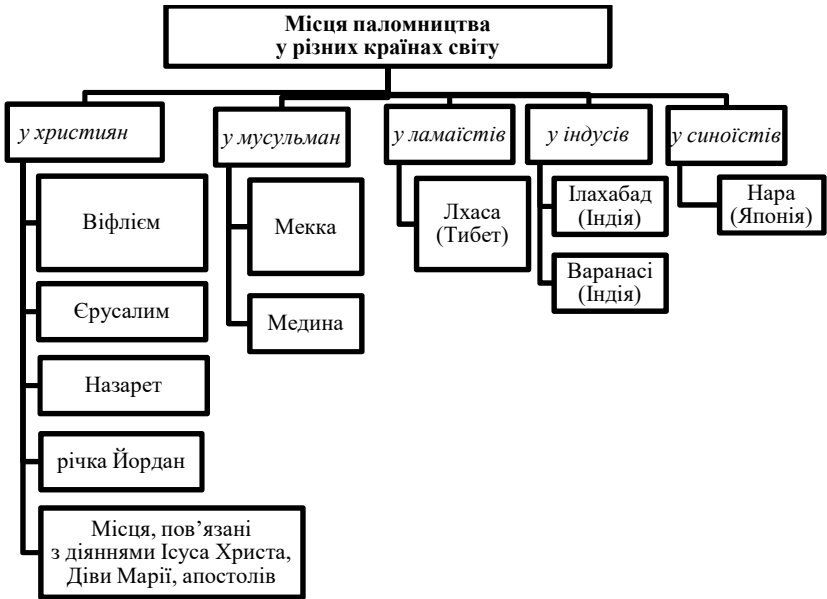

Рис. 3. Місця паломництва у різних країнах світу відповідно до релігійних вірувань

Джерело: узагальнено авторами на основі власних досліджень

На сьогодні у всьому світі та, зокрема, в Україні релігійно-паломницький туризм набуває значного поширення. Так, за даними Державної прикордонної служби України, лише кількість паломників-хасидів, що відвідують щорічно м. Умань на святкування Рош Га-Шана становить десятки тисяч осіб (рис. 4) [7].

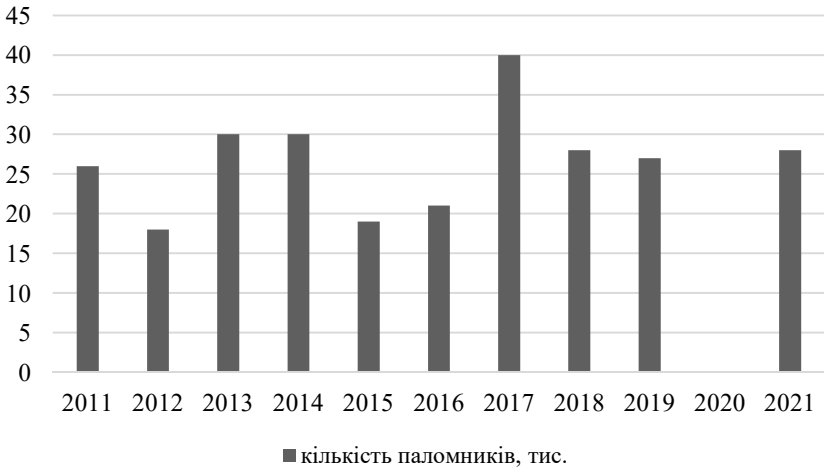

Рис. 4. Кількість паломників-хасидів, що відвідують щорічно м. Умань на святкування Рош Га-Шана

Примітка: у 2020 р. через карантинні обмеження паломництво не відбувалося.
Джерело: узагальнено авторами на основі [3].

Зауважимо, що усі існуючі місця здійснення релігійно-паломницького туризму потребують відповідного інфраструктурного облаштування. Адже місце релігійно-паломницького туризму — це особливий з позицій просторового планування простір, що має велике духовне значення для представників тих чи тих конфесій, де проводяться культові (або інші) заходи, що збирають значну кількість людей, паломників. Якщо говорити про досвід України, у такому місці наявний храм із чудодійною іконою, це може бути місце проведення історично-релігійної події або ж місцем колишнього проживання релігійно-вагомої постаті.

Наступний етап нашого дослідження — проаналізувати напрацювання сучасних українських науковців, що розглядають питання сталого місцевого розвитку та визначають фактори, що на нього впливають. У подальшому це дозволить нам провести аналіз рівня впливу і встановити роль релігійно-паломницького туризму у сприянні сталому міському розвитку.

Дослідниця І. Нагорна вважає, що фундаментом розвитку населених пунктів у сучасному світі стають окремі аспекти з гуманітарної сфери, а саме: урбаністики, естетики, соціальної психології та ін. Оскільки згадані поняття і зміст, який у них

вкладають, не є сталими і постійно перебувають у трансформаціях — це дає поштовх до нових поглядів про сталий місцевий розвиток [7].

Підтримуємо ідею щодо важливості прийняття міських трансформацій і вбачаємо за доцільне подальші дослідження факторів, що можуть впливати на сталий місцевий розвиток. Також вважаємо розвиток релігійно-паломницького туризму один із таких провідних факторів.

Інший науковець А. В. Кожина переконана [8], що, незважаючи на велику кількість існуючих теорій і моделей щодо підтримання сталого місцевого розвитку, постійно відбувається пошук і формування нових теоретичних засад і практичних засобів для стимулювання місцевого розвитку відповідно до викликів і можливостей сьогодення.

Погоджуємося з цими твердженнями і вважаємо, що розвиток релігійно-паломницького туризму на рівні територіальних громад (як місцевого рівня адміністративно-територіального устрою України) можливий, зокрема, завдяки раціональному здійсненню та реалізації просторово-планувальних рішень окремих територій, інфраструктурного розвитку релігійно-паломницьких маршрутів та окремих об'єктів.

Щодо економічного фактору впливу, то розвиток релігійно-паломницького туризму на місцях буде сприяти розширенню сфери зайнятості населення у громадах. І це дозволить реалізувати потреби держави з рекреації та оздоровлення населення. Суттєвим буде і фактор впливу на додаткові вливання у місцеві бюджети від туристів (туристичний збір).

Дослідниця О. П. Крайник у статті наводить аргументацію [9] щодо важливості застосування інноваційних та новітніх підходів до сталого місцевого розвитку. Науковець вважає, що розвиток громади пов'язаний із постійним процесом покращення якісних характеристик проживання на окремій території, яка включає розвиток інфраструктури, удосконалення освіти, медицини і водночас — підвищення рівня добробуту населення територіальної громади [9]. Вагомим потенційним джерелом розвитку громад стає виявлення наявних ресурсів і напрацювання шляхів щодо їх розвитку. Підтримуємо точку зору дослідниці. Вважаємо, що виявлення і стимулювання розвитку місць проведення релігійно-паломницького туризму відіграватиме значну роль у сприянні сталому місцевому розвитку.

Висновки. Релігійно-паломницький туризм як галузь туризму може відігравати вагому роль у сприянні сталому місцевому роз-

витку. Незважаючи на, здавалося б, значну кількість окремих досліджень сфери туризму та релігійно-паломницького туризму наразі бракує системного і цілісного підходу до узагальнення та систематизації наявних досліджень, а також створення цілісної системи визначення, вивчення і пропозиції впровадження заходів з підвищення ролі релігійно-паломницького туризму у сприянні сталому місцевому розвитку.

Беручи до уваги виклики і загрози, а також можливості сьогодення, для стимулювання місцевого розвитку потрібно ставити нові акценти та визначати фактори, що впливатимуть на сталий місцевий розвиток. Вважаємо релігійно-паломницький туризм може відігравати значну роль у сприянні сталому місцевому розвитку. Через розвиток інфраструктурного облаштування релігійно-паломницьких маршрутів, а також окремих туристичних об'єктів мережі кількість туристів буде збільшуватися, що позитивно впливатиме на місцеву економіку.

Підсумовуючи, зазначимо, що релігійно-паломницький туризм в Україні є недостатньо розвиненим. Проте потребує дослідження і подальшого напрацювання практичних рекомендацій щодо можливості підтримки та розвитку на рівні територіальних громад. Саме тому дослідження ролі релігійно-паломницького туризму у сприянні сталому місцевому розвитку є вкрай важливим та актуальним на сьогодні і потребує подальшого глибинного аналізу, що окреслює майбутні напрями дослідження авторів.

Література

1. Богданова Ж.А. Поняття та види туристичної діяльності в Україні. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 4 (50). С. 194-197 (дата звернення 26.10.2022).
2. Про туризм: Закон України від 16 жовтня 2020 р. №324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Грицун Т. Ю., Новикова В. І. Релігійний туризм: його особливості, стан розвитку в Україні. *Рекаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України*: матеріали IV Всеукр. інтернет-конф. (24 травня 2019 р., м. Черкаси). Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2019. р. 70–77.
4. Ситенька К. І., Гринюк Т. А. Релігійний туризм в Україні: духовна, паломницька та об'єднавча місія. Організація діяльності в індустрії туризму. Київ, 2019. 63 с.
5. Патійчук В. О. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 15 (316). С. 24–31.

6. Якубович Р.П., Патійчук В.О. Нетотожність понять «паломництво» і «релігійний туризм». Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів (м. Луцьк, 14–15 травня 2019 р.). С. 830–833.

7. Державна прикордонна служба України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/> (дата звернення 29.06.2022).

8. Нагорна І. Формування сприятливих умов розвитку територіальних громад. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2021. № 25. С. 86-91. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-25.pdf> Електронне фахове видання. (дата звернення 12.10.2021).

9. Кожина А. В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22: 102-109. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.102.

10. Крайник О. П. Складові економічного розвитку територіальної громади. *Ефективність державного управління*. 2019. № 59. DOI: 10.33990/2070-4011.59.2019.178434

References

1. Bohdanova Zh.A. Poniattia ta vydy turystychnoi diialnosti v Ukraini (The concept and types of tourism in Ukraine). *Visn. ZhDTU*. 2012. № 4 (50). S. 194-197. [in Ukrainian]

2. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 16 zhovtnia 2020 roku (On tourism: Law of Ukraine of October 16, 2020) №324/95-VR URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

3. Hrytsun, T. Yu.; Novykova, V. I. Relihiinyi turyzm: yoho osoblyvosti, stan rozvytku v Ukraini (Religious tourism: its features, state of development in Ukraine). *Rekreatsiini resursy ta posluhy hostynnosti v rehionakh Ukrainy: materialy IV Vseukrainskoi Internet-konferentsii (24 travnia 2019 r., m. Cherkasy). Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho*, 2019. p. 70-77 [in Ukrainian]

4. Sytenka, K. I., Hryniuk, T. A. Relihiinyi turyzm v Ukraini: dukhovna, palomnytska ta obiednavcha misiia (Religious tourism in Ukraine: spiritual, pilgrimage and unifying mission). *Orhanizatsiia diialnosti v industrii turyzmu*. Kyiv, 2019, 63s. [in Ukrainian]

5. Patiichuk V. O. Funktsionalni osoblyvosti orhanizatsii relihiinopalomnytskykh turiv (Functional Features of Religious Pilgrimage Tours' Organization). *Naukovyi visnyk Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2015. № 15 (316). S. 24–31 [in Ukrainian]

6. Iakubovych R.P., Patiichuk V.O. Netotozhnist poniat «palomnytstvo» i «relihiinyi turyzm» (The identity of the concepts of «pilgrimage» and «religious tourism»). *Moloda nauka Volyni: priorytety ta perspektyvy doslidzhen: tezy dop. KhIII Mizhнародnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*

aspirantiv i studentiv, m. Lutsk, 14–15 travnia 2019r., S. 830-833 [in Ukrainian]

7. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy (State Border Guard Service of Ukraine). Ofitsiyni veb-sait. URL: <https://dpsu.gov.ua/> [in Ukrainian]

8. Nahorna I. Formuvannia spriyatlyvykh umov rozvytku terytorialnykh hromad (Formation of favorable conditions for the development of territorial communities). Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia. Elektronne fakhove vydannia. 2021. №25. S. 86-91. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-25.pdf>

9. Kozhyna, A. V. Teoriia inkliuzyvnoho mistsevoho rozvytku ta yii vzaiemozviazok z teoriiami terytorialnoho rozvytku (The theory of inclusive local development and its relationship with theories of territorial development). Investytsii: praktyka ta dosvid. 201., №22: 102-109. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.102 [in Ukrainian]

10. Krainyk, O. P. Skladovi ekonomichnoho rozvytku terytorialnoi hromady (Components of economic development of the territorial community). Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. 2019. №59. DOI: 10.33990/2070-4011.59.2019.178434 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 03.10.2022